

MUHTEVÂ YÖNÜYLE İSTİKLÂL MARŞI

Yrd. Doç. Dr. Âlim GÜR*

İstiklâl marşları, milletlerin husûsiyetlerini; kuvvetle yaşadıkları anlamlı, trajik ve tarihî anlarını; özellikle o anlardaki duygu, düşünce ve değerlerini yansıtır. Doğrusu bu bakımdan İstiklâl Marşı'mız apayrı bir konuma sahiptir. Zira yukarıda belirtilen hususları bünyesinde barındıran marşımız, aynı zamanda milletimize uyması halinde ebediyeti kazandıracak, inanç ve hareket programı sunan edebî bir şaheserdir de.

Nitekim çoğu edebiyatçımızın kabul ve ifade ettiği üzere İstiklâl Marşı'mız; sesiyle, sözüyle, âhengiyle, his, hayal ve fikir dünyasıyla, lirizmiyle, vezin, kafiye ve nazım şekliyle, dil ve üslubuyla, kısacası estetik yapısıyla mükemmel bir eserdir¹. Ancak biz burada İstiklâl Marşı'nın -ayrı bir çalışma konusu olabilecek- "edebî" cephesi yerine, sadece muhteva yönü üzerinde duracağız.

Millî Marş olarak kabul edildiği tarihten bu güne kadar, değişik zaman ve zeminlerde, milletin büyük çoğunluğu tarafından saygıyla okunan ve dinlenen bu eser, acaba, bizlere neler söylemek istiyor, hangi değerlere sahip çıkmayı öğütlüyor, ne gibi hedefler gösteriyor? Bütün bu soruları, mümkün merteye tatminkâr bir şekilde cevaplayabilmek için geçmişte yapılan çalışmalardan da yararlanarak,² İstiklâl Marşı'nı dörtlükler halinde ele almayı uygun görüyoruz.

Ancak dörtlülere geçmeden önce, metin tahlili "eser - devir - şahsiyet" formülünü, İstiklâl Marşı'mıza kısaca uygulamak her halde yararlı olacaktır. Nitekim genellikle eser tahlillerinde bu formülü kullanan merhum Prof. Dr. Mehmet Kaplan'da konumuzla ilgili yazısında aynı yolu izlemiştir. Bu itibarla O'nun şu ifadeleri, formülün bütün unsurlarını bize özlü bir şekilde açıklamaya yetecektir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25 Mart 1921 yılında dört defa ayakta dinleyerek İstiklâl Marşı olarak kabul ettiği bu şiir, o yılların kutsal ve heyecanlı havası ile doludur. Onu, o devir Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Mehmet Âkif yazmıştır. Mehmet Âkif bütün şiirlerinde sosyal duyguları anlatan, söylediklerini gerçekten duyan bir şairdir. İstiklâl

Savaşı'na bütün varlığı ile katılan Âkif, bu savaşa iştirak edenlerin duygu ve inançlarına bizzat sahip olduğu için, onlara en iyi tercüman olmuştur. Şiiri söyleyen Âkif olmakla beraber, aslında o, kendi beni ile birleştirdiği Türk milletinin duygu ve inancını dile getirir. Burada Âkif'in yaptığı, o yıllarda en olgun seviyeye ulaşan şiir kudretiyle bu ortak imana, bütün milletin benimseyebileceği bir şekilde üslup ve ifade vermek olmuştur.

Bazı kelime ve mısralardan da anlaşılabilceği üzere, o tarihte henüz İstiklâl Savaşı kazanılmamıştır. Türk ordusu bu şiir yazıldıktan bir yıl sonra 16 Ağustos 1922 sabahı büyük taarruza geçer. (...)

Şiirde şanlı mazi ve ebedî bir istiklâl fikrine de yer verilmekle beraber, yaşanan zaman, kan ve barut kokusuyla dolu olan halihazırdır.⁶

Gereğine inandığımız bu genel girişten sonra, artık İstiklâl Marşı'nın dörtlüklerini muhteva açısından inceleyebiliriz:

-Kahraman Ordumuza-

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;

O benimdir, o benim milletimindir ancak!

İlk dörtlükte şair, genelde millete, özelde ise ordumuza sesleniyor. Düşmanlar karşısında ölüm-kalım mücâdelesini veren ordu-millete, muhtemelen ümit ve cesaret kazandırmak için de "Korkma!" hitâbıyla başlıyor. Ve mealen diyor ki:

Ey ordum ve milletim korkma, endişeye kapılma! Zira yurdumun üstünde tüten en son ocak sönmediği, yaşayan bir ailemiz, bir ferdimiz kaldığı sürece, bağımsızlığımızı temsil eden al sancağımız şafaklarımızda dalgalanacaktır. Al sancağımız yani bayrağımız milletimizin şan, şeref, saadet ve talihinin sembolüdür; parlayan yıldızıdır. Sadece bize ait olan ve bizi temsil eden bu bayrak, sürekli göklerimizde parlayacak, bağımsızlığımızı ilân edecektir.

Çatma, kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl,

Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet bu celâl?

Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;

Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Âkif'in ikinci dörtlükteki muhatabı, İslamiyetin ve bağımsızlığın sembolü olan hilâl, yani bayrağımızdır. Şair burada bayrağımızın kırgın, üzgün ve öfkeli hâli üzerinde duruyor. Zira şiirin yazıldığı dönemde bazı topraklarımız istilâ edilmiş, oralarda bayraklarımız indirilerek yerlerine düşman bayrakları asılmıştır. Bu şartlar altındaki görünümü itibariyle Âkif tarafından hilâl kaşlı nazlı bir sevgiliye benzetilen bayrağımız, sevenlerinden fedakârlık beklediği ve fakat, halihazırda tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu için çehresini veya kaşını çatmakta, böylelikle öfkesini, küskünlüğünü ve gücenmişliğini hissettirmektedir. Ancak birçok meziyetlere sahip ve kahraman bir milletin ferdi olan şairin de nazlı bayraktan istekleri ve ona söyleyecekleri vardır. Nitekim isteklerini sitem ve serzeniş edasıyla, yalvarırcasına bildiren Âkif'e göre nazlı hilâl, kahraman ırkımıza kaş çatmamalı, gülen bir yüzdeki kaşlar gibi açılmalı ve gülümsemelidir. Eğer bu istek gerçekleşmezse, nazlı hilâl uğruna dökülen şehit kanları, ona helâl edilmeyecektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Allah'a inanmak, hürriyeti ve birtakım kutsal değerleri uğruna kan dökmek gibi yüksek meziyetlere sahip milletimiz için bağımsızlık en tabii haktır.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım;

Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.

Üçüncü kıt'ada milletimizin hürriyet kavramı ile münasebeti ve öteden beri hür yaşamaya verdiği önem, daha çok tabiat unsurlarından faydalanılarak anlatılmıştır. Bu dörtlükten anlaşıldığı kadarıyla milletimiz ezelden beri hür yaşamıştır. Ona esaret zinciri vurulamaz. Böyle bir şeyi yapmaya kalkışanların aklından şüphe etmek gerekir. Zira bilinmelidir ki, milletimizin hürriyet ve bağımsızlığına zincir vurulmaya kalkışıldığında o, kükremiş bir sel gibi coşar, engel tanımaz, setleri yıkar ve aşar, dağları yırtar, enginlere sığmaz ve taşar.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;

Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.

Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,

"Medeniyyet" dediğin tek dişi kalmış canavar!

Mehmet Âkif dördüncü kıt'ada, maddî gücüne güvenerek saldıran Batı ile, ona imanıyla karşı koyan milletimizi karşılaştırıyor. Milletini

cesaretlendirmeye yönelik sözlerle maddî gücün, imanı yenemeyeceğini vurguluyor. Ve şunları söylüyor:

Maddî güce dayanan Batı'nın ufuklarını tank, top ve benzeri silahlar, çelik bir duvar gibi kuşatmış olabilir. Ancak hem zafer için bu yetmez, hem de böylesi maddî güçler bizi yıldıramaz. Zira bizim de onlarda bulunmayan üstün silahlarımız, iman dolu göğüslerimiz var. Bu itibarla, sözde medenî, gerçekte vahşi; görünüşte dehşetli, aslında ise eski üstünlüğünü kaybetmeye yüz tutuşundan dolayı tek dişi kalmış "canavar"a benzeyen Batı'nın ulumalarından artık korkmaya, çekinmeye gerek yok. Zira özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra eski gücünü tam koruyamayan ve yaralanmış olan Batı, sağlam iman sahibi olan milletimizi asla yenemez.

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın;

Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın.

Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...

Kim bilir, belki yarın... belki yarından da yakın.

Beşinci dörtlükte şair, geleceğe ve zaferin yakınlığına olan inancıyla genelde milletin her bir ferdine, özeldede ise düşmanla savaşan mehmetçiğe seslenmekte, onlara ümit vermektedir. Nitekim bir vesile ile bu ümit, inanç ve samimiyetini kendisi şöyle dile getirir:

"-Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın! Bu ümitle yazılır, imanla yazılır. O zamanı düşünün... İmanım olmasaydı yazabilir miydim? Zaten ben başka türlü düşünüp, başka türlü yazanlardan değilim. Bu elimden gelmez. İçimde ne varsa bütün duygularım yazılarımdadır..."⁴

Rahmetli Mehmet Kaplan hocanın ifadesiyle, "İstiklâl Savaşı'nın kazanılmasında dinî inancın büyük rolü olmuştur. Bunu o devre ait pek çok vesikâdan anlamak mümkündür. Âkif burada Türk milletinin inancını dile getirmektedir. Âkif'in kendisi de vatanına çok bağlı bir müslümandı. İslamiyet iyimser bir dindir. Ona iman edenler ebedî bir hayata kavuşurlar."⁵

Bu bilgilerin ışığında, beşinci kıt'ayı şöyle açıklayabiliriz:

Arkadaş (milletin her bir ferdi, özellikle de mehmetçiği)! Alçakların yurdumuza -kısa bir süre için de olsa- girmesine asla izin verme. Gerektiğinde gövdeni siper et! Ta ki onların bu hayasızca, vahşi saldırıları dursun. Eğer ümit ve inancını koruyarak saldırganlara karşı yurdun için ölünceye kadar savaşarsan, Allah çok yakın zamanda seni zafere ulaştıracaktır. Zira Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de, "Gevşeklik göstermeyin,

üzüntüye kapılmayın. Eğer inanıyorsanız üstün gelecek olan sizsiniz."6 buyurmaktadır.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı!

Düşün altında binlerce kefensiz yatanı.

Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı.

Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Akif altıncı dördlükte "vatan"ın önemini, ona sahip çıkması gerekenlere anlatmaya çalışıyor. Vatan, görünüşte olduğu gibi, sadece "toprak"tan ibâret değildir. Bir başka şairin söyleyişiyle;

"Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır;

Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır."7

Toprak, şehit kanlarıyla yoğrulduktan sonra vatan olur. Vatan ise, milletin, dinin, dilin ve tarihin kaynaştığı yerdir. Bu gerçekleri çok iyi bilen ve bilmesi gerekenleri uyarmak isteyen Mehmet Âkif, öz olarak şunları söylüyor:

Üzerinde yaşadığın bu yerler, öyle önemsiz, sıradan "toprak!" diyerek geçilecek yerlerden değildir. Onu tanımalısın! Çünkü bu toprakların altında, onun uğruna canını veren, şehadet şerbetini içen binlerce kefensiz yatan bulunmaktadır. Onları düşün! Üstelik muhtemelen sen de o şehitlerden birinin oğlusun. Bu itibarla sana düşen görevler var. Şehit oğluna yakışır şekilde davran ve atanı incitme, yazıktır. Eğer vatanına sahip çıkmazsan atalarını incitirsin. Yine atalarını incitmek istemiyorsan, bu cennet vatanı hiç bir şeyle değişme.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?

Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!

Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Yedinci kıt'ada vatanın, en çok değer verilen dünyevî ve şahsî unsurlardan bile üstün olduğu ve ondan ayrı kalmanın dayanılmazlığı fikri işlenmiştir. Altıncı dördlükte, vatanın önemi konusunda bazı uyarılarda bulunan şair burada, muhtemelen, çok yakın tarihte Çanakkale'de yazılan destanı da hatırlayarak, o uyarının bile gereksizliği düşüncesiyle diyor ki:

Üstteki kıt'ada niye tereddüt ve uyarı ifadelerine yer verdim ki... Özellikle bağrında taşıdığı şehitlerden dolayı cennet gibi olan vatanımız

uğruna, aramızda canını fedâ etmeyecek hiç kimse yoktur. Nitekim yakın tarihe kadar vatani ve bütün kutsal değerleri için çarpışıp, canlarını fedâ edenlerden dolayı toprağı sıksan, âdeta şehitler, yani şehitlerin kanları fışkıracaktır. Öte yandan değil cennet vatani dünyevî bir şeyle değişmek, ondan bir an bile ayrılmak, ızdırapların en büyüğüdür. Zira vatan, en çok değer verdiğimiz canımızdan, cânamızdan da üstündür. Bu itibarla yüce Allah'tan dileğimizi odur ki; cânımızı, sevgilimizi, dünyevî bütün varlığımızı alsın, ama dünyada bizi vatanımızdan ayırmasın.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:

Değmesin mâbedimin göğsüne nâ-mahrem eli;

Bu ezanlar -ki şehâdetleri dinin temeli-

Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

Şairin milleti adına dilekleri, duaları bitmemiştir. Bir başka deyişle, bir inanç âbidesi olan Âkif, sekizinci kıt'ada kendi "ben" iyle şehitlerin ruhlarını birleştirmiş ve onlar adına Allah'tan en çok istediği şeyleri şöyle dile getirmiştir:

Yârabbi! Vatanımıza düşmanlar girmesin, ibadet yerlerimize yabancılar ilişmesin ve şehâdetleri dinimizin temeli olan ezanlar, yurdumuzun üzerinde sonsuza dek okunsun.... Yani ülkemiz sonsuza kadar hür, müstakil ve müslüman olarak kalsın...

Burada, dörtlükte geçen şehadet kelimesi üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Zira birkaç anlama gelen söz konusu kelime için, lügatlerde şu karşılıklar verilmiştir:

1. Şâhitlik, şâhitlik etmek, tanıklık.
2. Bir şeyin doğruluğuna inanma.
3. Delâlet, alâmet, işaret.
4. İslamiyetin esaslarından olan "eşhedü en lâ ilâhe illallah..." cümlesini söyleme.
5. Şehitlik, hak din uğrunda ve 'ilâ-yı kelimetullah' yolunda canı feda edip şehit olma.
6. Gözle görülen şeyler, varlıklar, dünya⁸.

Bunlardan ilk dördü, parça ile ilgilidir. Ancak dörtlüğe "tanıklık" ve özellikle "eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Rasûlüh" cümlesini inanarak söyleme anlamları daha uygun

düşmektedir. Zira, "ben tanıklık ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve yine tanıklık ederim ki Hazret-i Muhammed, Allah'ın kulu ve elçisidir" anlamına gelen, "kelime-i şehâdet" denilen ve İslam dininin temelini teşkil eden mukaddes sözler, ezanda günde beş defa tekrarlanmaktadır. Eğer bunlar sürekli yurdumuzun üstünde yankılanırsa, millet sonsuza dek hür, müstakil ve müslüman kalacak demektir.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım;
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fıskırır ruh-ı mücerred gibi yerden na'şım!
O zaman yükselerek Arş'a değer, belki, başım.

Yukarıdaki dörtlükle bağlantılı olan dokuzuncu kıt'ada, vatanla ilgili temennî ve duaların gerçekleşmesi halinde, mezarlarındaki şehitlerin bile, bunu ne kadar büyük bir sevinç, coşku ve şükür makamında karşılayacaklarını buluyoruz. Âkif burada, yine şehitlerin hissiyatına tercüman olarak demek istiyor ki:

Ey Allah'ım! Eğer yüce katına arz ettiğim isteklerim gerçekleşir, ülkem sonsuza dek hür, müstakil ve müslüman kalırsa, işte o zaman, şayet varsa mezar taşım, aşırı sevinç, coşku ve şükür ifadesi olarak defalarca secdeye kapanır. Yaralarımın kanla birleşen sevinç göz yaşlarım aka aka, cesedim, cisimsiz bir ruh gibi yerden fıskırır, göklere yükselir ve belki de başım, mutluluğundan dolayı arşa, yani göğün en yüksek mertebesine ulaşır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, burada, şehitlerin kanlı elbiseleriyle gömüldükleri, bedenlen çürümedikleri ve kendilerini ölmüş hissetmedikleri gibi birtakım İslamî hususlara da işaret edilmektedir.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl.
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Şiirin geneline bakarak, her halde denebilir ki; lirizm, heyecan, ümit, iman gibi unsurlar bakımından gittikçe güçlenen İstiklâl Marşı'nın en kuvvetli mısraları, bu onuncu ve sonuncu dörtlükte karşımıza çıkmaktadır. Âkif burada, şiirini ithaf ettiği, "kahraman ordumuza" çok yakında

gerçekleşeceğine kesinlikle inandığı zaferin heyecanını yaşatmış ve onun manevî gücüne, mümkün olan en fazla katkıyı yapmıştır.

Nitekim, şair, artık "hilâl"e yani bayrağımıza "nazlı" yerine "şanlı" sıfatıyla hitap etmektedir. Öte yandan merhum N. Sami Banarlı'nın haklı tesbitlerine göre, "İstiklâl Marşı'nın ilk mısraında şafak, akşam kızılığı manâsında ise de bu kelime aynı marşın son kıt'asında, bu sefer sabah pembeliği ve gittikçe ağaran şafak mânâsındadır.

Böylelikle şair, İstiklâl Harbi'nin başlangıcında al rengin gurûbu ihtimaliyle muztarip gönüllere cesaret verir; ikinci kullanışta ise onun bir sabah şafağı gibi parlayışındaki neş'eyi, bir müjde gibi söyler."9 İşte özellikle bu dörtlükteki sözler göstermektedir ki, Âkif, henüz bağımsızlık bir ümitken bile milletin zaferine, istiklâline ve bütün mukaddes değerleriyle birlikte ebediyyen yaşayacağına kesin bir şekilde inanmaktadır. Bu inançla da, şanlı hilâle meâlen şöyle seslenmektedir:

Ey şanlı bayrağım! Artık gittikçe ağaran ve yeni bir doğuşu müjdeleyen sabah şafakları gibi mutlu bir şekilde dalgalanabilirsin. Çünkü bağımsızlık ve zafer kesindir. Böyle hür, İslamiyet'in sembolü ve şanlı olarak dalgalanacağına göre, artık tüm mukaddes değerler adına, uğrunda dökülen kanların hepsi sana helâl olsun. Hem sen, hem de milletim sonsuza kadar hür ve müstakil olarak yaşayacaksınız. Zira istiklal, Hakk'a tapan, O'ndan başkasına boyun eğmeyen ve haktan ayrılmayan milletimin en tabii hakkıdır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, İstiklâl Marşı; millî, İslamî ve vatanî temaları içeren lirik bir destan niteleği taşımaktadır. Muhteva itibariyle ise şiirde daha çok; bayrak, bağımsızlık, hürriyet, ümit, vatan, iman, Hak ve İslam dini gibi kutsal değerler dikkati çekmektedir. Özetle millî marşımızda Mehmet Âkif, bütün kutsal değerlere sahip çıkmamızı ve saygı göstermemizi öğütlüyor. Ayrıca milletimizde bulunan cevherlerin altını da çiziyor.

Eğer devletimizin bekâsını istiyorsak, milletinin duygu ve düşüncelerine hakkıyla tercüman olan merhum Âkif'in önerdiği kıymetlere sahip çıkmalı ve işaret ettiği tehlikeler karşısında dikkatli olmalıyız. Biz inanıyoruz ki, bu millet, "millî şair"lik gibi bir pâyeyi kendisine lâyük gördüğü Âkif'in sözlerine kulak verecek, O'nun sunduğu inanç ve hareket programına uyacak, böylelikle devletini kıyamete kadar yaşatacaktır.

DİPNOTLAR

*)S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

- 1) Meselâ bakınız: Nihat Sami Banarlı, **Kültür Köprüsü**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1985, s.328, 334, 347; Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "Türk İstiklâl Marşı", **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'a Armağan**, S.Ü. Basımevi, Konya, 1986, s.2; Ahmet Kabaklı, "Şehid Oğlu Şehid", **Şiir İncelemeleri**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s.202.
- 2) Bunlar arasında özellikle şu değerli çalışmaları zikretmeliyiz: Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, "Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı", **Çağrı**, Sayı:109, 1 Şubat 1967, s.6-11; Nihat Sami Banarlı, **Kültür Köprüsü**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1985, s.346-358; Melin Has-Er, "İstiklâl Marşımız", **Millî Kültür**, c.1, Sayı: 12, Aralık 1979, s.62-64; Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "İstiklâl Marşı'nın Tahlili", **Mehmet Kaplan'dan Seçmeler I**, (Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman), K.T.B.Y., Ankara 1988, s.312-319; M.Ertuğrul Düzdağ, "İstiklâl Marşı İçin Bir Açıklama Denemesi", **Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar**, İstanbul 1987, s.231-236; Ahmet Kabaklı, **Mehmet Akif**, 6. bsk., İstanbul 1987, s.19-26.
- 3) Mehmet Kaplan, "İstiklâl Marşı'nın Tahlili", **Mehmet Kaplan'dan Seçmeler I**, (Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman), K. T.B.Y., Ankara, 1988, s.313, 314.
- 4) Mehmet Âkif'in bu sözleri için bakınız: "Mehmet Âkif, Mülâkat" (Konuşan: Kandemir), **Yedi Gün**, Nu. 173, 1 Temmuz 1936. Aynı yazı için bakınız: "Ölüm Yıldönümü Münâsebetiyle Mehmet Âkif ile Son Konuşma", **Yakın Tarihimiz**, c.V, Nu. 44, 27 Aralık 1962.
- 5) Mehmet Kaplan, "İstiklâl Marşı'nın Tahlili", **Mehmet Kaplan'dan Seçmeler I**, (Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman), K.T.B.Y., Ankara, 1988, s.317.
- 6) Al-i İmrân Suresi, âyet: 139.
- 7) Mithat Cemal Kuntay, **Türk'ün Şehnâmesinden**, T Neşriyatı, İstanbul, 1945, s.21.
- 8) Şemsettin Sami, **Kâmus-ı Türkî**, Dersaadet (İstanbul), 1317, s.789.; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1970, s.1168.
- 9) N.Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Fas.15, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978, s. 1156.